

Маріанна І. Стегней
**СТРАТЕГІЧНІ ВАЖЕЛІ ТА ОРІЄНТИРИ ЕКОЛОГІЧНО
СТАЛОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ**

У статті обґрунтовано стратегічні орієнтири екологічно сталого розвитку сільських територій. Досліджено поняття екологічно сталого розвитку сільських територій. Обґрунтовано та систематизовано важелі впливу на складові механізми екобезпечного розвитку сіл.

Ключові слова: сталий розвиток; сільські території; важелі впливу; агропродовольча сфера.

Табл. 1. Літ. 11.

Марианна И. Стегней
**СТРАТЕГИЧЕСКИЕ РЫЧАГИ И ОРИЕНТИРЫ ЭКОЛОГИЧЕСКИ
УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ СЕЛЬСКИХ ТЕРРИТОРИЙ**

В статье обоснованы стратегические ориентиры экологически устойчивого развития сельских территорий. Исследовано понятие экологически устойчивого развития сельских территорий. Обоснованы и систематизированы рычаги влияния на компоненты механизма экобезопасного развития сел.

Ключевые слова: устойчивое развитие; сельские территории; рычаги влияния; агропродовольственная сфера.

Marianna I. Stehnei¹
**STRATEGIC LEVERAGES AND BENCHMARKS
FOR ENVIRONMENTALLY SUSTAINABLE
DEVELOPMENT OF RURAL AREAS**

The strategic goals of environmentally sustainable development of rural areas are grounded in the article. The concept of environmentally sustainable development of rural areas is studied. The leversages for the ecodevelopment of villages are presented and systematized.

Keywords: sustainable development; rural areas; leverages; agrifood sector.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку національної економіки характеризується соціально-економічними перетвореннями на селі. Відповідно одним із пріоритетних напрямів державної політики має бути розв'язання супутніх проблем екоорієнтованого розвитку сільських територій, виробництва екобезпечних продуктів харчування, використання й охорони земель, збереження, відтворення та підвищення родючості ґрунтів, що є вагомими чинниками переходу на засади сталого розвитку та гарантування екологічної і продовольчої безпеки національної економіки. Системна стратегія переходу сільських територій на екобезпечний шлях розвитку та виробництво екологічної сільськогосподарської продукції дозволить вирішити низку гострих соціально-економічних й екологічних проблем і є одним із найскладніших етапів реформ в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасних умовах сформовано потужні школи науковців і практиків, що розглядають питання сталого розвитку села, зокрема за умови використання екобезпечних технологій. Теоретичні та методичні підходи до розгляду сталого розвитку сільських територій

¹ Mukachevo State University, Ukraine.

викладено в працях Б. Данилишина [2], Е. Какутича [3], В. Трегобчука [6], М. Хвесика [5], С. Харічкова [7], О. Шубравської [9], В. Юрчишина [10] та ін.

Невирішені частини проблеми. В згаданих вище працях розроблено вагоме методологічне та методичне підґрунтя для дослідження проблем забезпечення сталого розвитку сільських територій. Але вивчення даних питань в умовах погіршення екологічної ситуації залишається актуальним і потребує безперервного подальшого моніторингу і розробки спеціального екоорієнтованого інструментарію розвитку українського села.

Існуючий досвід успішного розвитку сільських територій інших країн не завжди придатний для використання в Україні, оскільки дещо відрізняються макро- і мікрооточення та природно-кліматичні умови. Крім того, залишається не розкритою значна частина важелів впливу сталого екологічного розвитку сільських територій, що потребує подальших досліджень.

Метою дослідження є систематизація важелів впливу та інструментів переходу сільських територій на засади сталого екологічного розвитку, що дозволить розробити теоретико-методологічні рекомендації щодо застосування екологічних підходів для забезпечення розвитку сільських територій в умовах глобалізації.

Основні результати дослідження. Відносини людини з природою бувають дуже різними, але, з економічного погляду, ця різноманітність становить інтерес щодо особливостей формування національної господарської системи. Це пов'язано з тим, що нерівномірність економічного розвитку обумовлює різні типи господарювання і, відповідно, визначає специфіку продукування екологічних конфліктів.

Важливість розуміння цих взаємозв'язків пов'язана з формуванням у різних типах господарювання своїх уявлень про сталий розвиток. Причому в межах виникаючої множини досить стійких стереотипів таких уявлень часто формуються неузгодженості, які призводять до різного розуміння категоріального апарату, а отже, дають різну оцінку тих чи інших пропозицій щодо вирішення проблеми [5, 106].

Стратегічні інтереси України полягають у забезпеченні концепції сталого розвитку, яка в першу чергу базується на раціональному використанні, охороні та відновленні природно-ресурсного потенціалу і збереженні довкілля. Це обумовлює необхідність узгодження національної політики у сфері реструктуризації, модернізації і розвитку індустріальних секторів економіки, а також вирішення питань охорони довкілля, раціонального використання природних ресурсів, формування та запровадження цих механізмів на ринкових засадах [7, 37].

Нині цілком обґрунтовано можна стверджувати, що концепція сталого розвитку є квінтесенцією світової наукової думки. Завдяки цим розробкам прогресивне людство замислилося про збереження місця існування, тим самим зроблено спробу переходу до ноосферних принципів існування, розроблених ще В. Вернадським. Еволюція природних і соціальних систем проявляється в закономірностях циклічно-генетичної динаміки, витках спіралі, що звужуються, тенденціях диференціації та ускладнення цих систем [4, 100].

Досліджуючи сталий розвиток з погляду трансформації світової економіки, вітчизняні науковці до основних екологічних орієнтирів відносять:

- екологічно орієнтовану науково-технічну, інноваційну, інвестиційну політику, розвиток економічних методів регулювання природокористування і вирішення природоохоронних проблем за рахунок об'єктів господарювання;
- зниження техногенного тиску на природу, перехід на нові методи антропогенної діяльності, екобезпечні технології, формування ринку екопослуг, збалансованої сфери споживання, в основі якої лежать принципи раціональності і безвідходності;
- створення систем моніторингу довкілля, систем екологічного інформування населення;
- сприяння розвитку легкої промисловості, виходячи із забезпеченості місцевими ресурсами, а також залучаючи вторинні сировинні ресурси, що дасть змогу швидко наситити споживчий ринок відповідного регіону;
- реорганізацію галузевої структури регіональних господарських комплексів, особливо старопромислових районів України з обмеженням нового будівництва, якщо воно не пов'язане із забезпеченням населення товарами широкого споживання – поліпшенням умов життя, оздоровленням, відпочинком [3, 70].

Всі зазначені орієнтири є актуальними і для забезпечення екологічно безпечного розвитку сільських територій, проте можна зробити уточнення стосовно передостаннього орієнтиру. Для сільських територій доцільним є розвиток не лише легкої промисловості, а всіх альтернативних видів діяльності.

У контексті сталого розвитку сільських територій, що передбачає поєднання економічної та екологічної політики в нерозривному взаємозв'язку з екологічним чинником, більш доцільним є створення передумов для випереджаючого розвитку агропродовольчої сфери.

Враховуючи тісний зв'язок агропромислового виробництва та рівня розвитку сільських територій О.В. Шубравська зазначає, що під сталим розвитком агропродовольчої сфери слід розуміти:

- дотримання у процесі функціонування узгодженості, зокрема між обсягами виробництва тваринницької і рослинницької продукції, між ними та переробними потужностями, усіма ними разом та масштабами існуючих і потенціальних потреб вітчизняного і світового ринків;
- досягнення порівнянності доходів і розвитку соціальної інфраструктури в сільській місцевості із середніми показниками в країні;
- забезпечення належної ефективності використання ресурсів довкілля і достатнього рівня їх відновлення та науково обґрунтованих пропорцій при застосуванні в агропродовольчій діяльності мінеральних добрив, засобів захисту рослин, генетично модифікованих організмів [8].

Справедливою є думка, що глобальний економічний розвиток супроводжується незбалансованою експлуатацією природних ресурсів. Наслідки такої економічної діяльності негативно впливають на навколишнє середовище, що призводить до виснаження ресурсного потенціалу, погіршення якості довкілля та зростання витрат на відтворення природної рівноваги. Для країн, орієнтованих на стале економічне зростання, збереження навколишнього природ-

ного середовища є головним аспектом стратегії прогресу, оскільки досягнення стану екозбалансованого самопідтримуючого розвитку, по суті, тотожне зростанню якості життя й добробуту при зменшенні екологічного навантаження [2, 12].

Майже двадцятирічний досвід впровадження стратегічних принципів сталого розвитку в Україні доводить, що фактично у більшості сфер економічної діяльності не забезпечується необхідна системна єдність соціальної, екологічної та виробничої компонентів. Такий стан свідчить про необхідність зосередити увагу саме на системних методологічних аспектах формування оновленого концепту національного господарювання. Розглядаючи сталий розвиток як оновлений концепт національного господарювання, слід зазначити, що він повинен забезпечувати оптимальне використання наявних ресурсів за рахунок модернізації економічної діяльності в умовах глобальних викликів і кризових загроз [11, 59].

Серед ключових суспільно-політичних та науково-методологічних основ формування та розвитку сільських територій В.В. Юрчишин зазначає, що однією із заporук відроджувального успіху є, з одного боку, його базування на чітких стратегічно-концептуальних вихідних засадах, а з іншого – синхронізація відроджувальних процесів на всіх рівнях – державному, регіональних та безпосередньо виробничому. Поряд з державною достатньо відповідальною повинна бути роль регіональних рівнів управління [10, 62].

Сталий соціально-економічний розвиток будь-якої країни означає таке функціонування її народногосподарського комплексу, коли одночасно забезпечуються: задоволення зростаючих матеріальних і духовних потреб населення; раціональне та екологічнобезпечне господарювання й високоефективне використання природних ресурсів; підтримання сприятливих для здоров'я людини екологічних умов життєдіяльності, збереження, відтворення і примноження якості довкілля та ресурсного потенціалу суспільного виробництва. Інакше кажучи, сталий розвиток – це насамперед економічне зростання, за якого ефективно розв'язуються найважливіші проблеми життєзабезпечення суспільства без виснаження, деградації і забруднення довкілля [6, 20].

Сільські території вирізняє той факт, що вони становлять певну біоекономічну систему, це пояснюється тим, що їх розвиток тісно пов'язаний із сільським господарством. Саме тому принципи екологічності, сталого розвитку є для неї пріоритетними.

Сталий економічний розвиток системи будь-якого рівня ієрархії та функціональної спрямованості означає її здатність зберегти стабільне збалансоване зростання. Збалансованість має досягатись у взаємодії як елементів цієї системи, так і її цілого зі своїми надсистемами (макро- та мегарівнів), а також екологічною і соціальною підсистемами, що взаємодіють із нею [9, 38].

Якщо в розвитку розвинених країн за попередні десятиліття досягнуто сталості й стабільності, то в Україні необхідно активно і взаємопогоджено використовувати всю сукупність наявного природного потенціалу та чинників відтворення, що гарантують як власну продовольчу безпеку, так і утвердження провідного становища країни на зовнішніх продовольчих ринках [1, 67].

Вирішення завдань функціонування сільських територій на засадах сталого розвитку неможливе без створення системного механізму. Основне його призначення полягає в поступовому забезпеченні передумов для впровадження екологічно чистих технологій.

Механізм екобезпечного розвитку сіл має стати органічною складовою економічного механізму природокористування, заходи повинні узгоджуватись з природними процесами та існуючими економічними механізмами й реалізовуватись в єдиному економічному господарському комплексі.

Екологічно сталий розвиток сільських територій необхідно визначати як складний комплекс, реалізація мети і завдань якого відбувається через певний дієвий механізм. Сам механізм екологічно сталого розвитку сільських територій доцільно розглядати через такі його взаємопов'язані структурні складові: економічна, екологічна, інституційна, інформаційна та політична. (табл. 1)

Таблиця 1. Важелі впливу на складові компоненти механізму екологічно сталого розвитку сільських територій, авторська розробка

Складові компоненти механізму екобезпечного розвитку сіл	Важелі впливу
економічна	<ul style="list-style-type: none"> - фінансування процесу реалізації екобезпечного розвитку; - заходи економічного стимулювання ефективного екобезпечного землекористування; - розвиток страхування земель від зниження їхньої якості; - введення санкцій за неефективне землекористування та порушення екологічної безпеки господарських процесів.
екологічна	<ul style="list-style-type: none"> - стандартизація та нормування у сфері аграрного виробництва; - здійснення екологічного моніторингу та аудиту використання природних ресурсів, зокрема, земельних; - розробка і вдосконалення програм підвищення родючості ґрунтів; - вдосконалення існуючих та розробка нових методик еколого-економічної оцінки збитків від деградації земель.
соціальна	<ul style="list-style-type: none"> - розробка заходів із забезпечення соціального захисту сільського населення; - проведення державної політики підвищення свідомості населення стосовно екобезпеки; - підтримка та стимулювання екобезпечних та ефективних землекористувачів на державному рівні.
інституційна	<ul style="list-style-type: none"> - розвиток інфраструктури ринків землі сільськогосподарського призначення та агропродовольчого ринку; - створення системи інститутів контролю та управління сільськогосподарськими ресурсами; - розвиток системи саморегулюючих об'єднань сфери агропродовольчих та земельних відносин.
інформаційна	<ul style="list-style-type: none"> - використання сучасних інформаційних технологій з питань моніторингу стану сільських територій та земельних ресурсів; - інформаційна підтримка заходів екобезпечного розвитку сільських територій; - створення єдиної інформаційної бази земель сільськогосподарського призначення.
політична	<ul style="list-style-type: none"> - розробка та реалізація державної програми екобезпечного розвитку сільських територій; - створення та функціонування системи нормативно-правових актів в сфері екобезпечного розвитку сільських територій.

Складність вирішення завдань екобезпечного розвитку сільських територій зумовлена кризовими явищами в економіці, особливостями життя сільського населення та специфікою сільського господарства. Для забезпечення засад сталого розвитку сіл необхідно створити економічні, політико-правові, організаційні та інші умови для раціонального землекористування й охорони ґрунтів, доцільно дотримуватися екобезпечних систем землеробства. Попри успішний процес роздержавлення та приватизації, важливо зберегти державний контроль за сільськогосподарськими землями та територіями цінних й унікальних екосистем. Доцільною й результативною може бути подальша оптимізація структури земельного фонду шляхом перепрофілювання низькопродуктивних та екологічно нестійких земель.

Висновки. Дослідження існуючої системи екологічних цільових установок розвитку територій свідчить, що пріоритети вже найближчого майбутнього в екологічній діяльності пов'язані з підвищенням ролі природного чинника в забезпеченні сприятливих умов середовища життєдіяльності людини. Такий підхід дає всі підстави для розробки об'єктивних критеріїв та орієнтирів в елементах системи цілей сталого розвитку. Важливим завданням стає не лише збереження природних комплексів як таких, а забезпечення біосферної цілісності між збереженими та відновлюваними ресурсами.

1. Амбросов В. Ефективність використання факторів розширеного відтворення в аграрному секторі // Економіка України. – 2009. – №1. – С. 67–73.

2. Данилишин Б., Веклич О. Ефект декаплінгу як фактор взаємозв'язку між економічним зростанням і тиском на довкілля // Вісник Національної академії наук України. – 2008. – №5. – С. 12–18.

3. Какутич Е.Ю. Устойчивое развитие как концептуальная основа трансформации мировой экономики // Механізм регулювання економіки. – 2010. – №1. – С. 62–74.

4. Ноосферогенез і гармонійний розвиток / В.Я. Шевчук, Г.О. Білявський, Ю.М. Саталкін, В.М. Навроцький. – К.: Геопринт, 2002. – 127 с.

5. Сталый розвиток: світоглядна ідеологія майбутнього: Монографія / М.А. Хвесик, І.К. Бистряков, Л.В. Левковська, В.В. Пилипів; За ред. акад. НААН України М.А. Хвесика. – К.: Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України», 2012. – 465 с.

6. Трегобчук В. Концепція сталого розвитку для України // Вісник НАН України. – 2002. – №2. – С. 16–25.

7. Харічков С.К., Андреева Н.М., Мартинюк О.М. Інституційні передумови та механізми активізації екологічно чистого виробництва в контексті сталого розвитку України // Сталый розвиток та екологічна безпека суспільства: теорія, методологія, практика: У 2 т. / За наук. ред. д.е.н., проф. Є.В. Хлобистова; ДУ «ІЕПСР НАН України», СумДУ, НДІ СРП. – Сімферопіль: АРІАЛ, 2011. – Т. 2. – С. 37–51.

8. Шубравська О. Інтеграція трьох принципів сталого розвитку // www.btsau.kiev.ua.

9. Шубравська О. Сталый економічний розвиток: поняття і напрям досліджень // Економіка України. – 2005. – №1. – С. 36–42.

10. Юрчишин В.В. До проблем майбутнього вітчизняного села і селянства // Вісник аграрної науки. – 2007. – №3. – С. 61–64.

11. Khvesyk, M., Irtyshecheva, I., Strojko, T. (2012). Sustainable development of economic systems: theoretical concept. In: Science, Education, Technologies "40 years Bulgaria – space country" (12–14 September 2012). House of Scientists – BAS Golden Sands, Varna, Bulgaria. Pp. 58–61.

Стаття надійшла до редакції 6.02.2014.